

så afbalanceret og nøgtern en fremstilling som muligt. Det spores i Gerd Vaagts afsnit om den nationalt urolige tid omkring 1848 og frem til 1864, og det mærkes i afsnittet om tiden efter den anden verdenskrig. Det er vigtigere at lægge vægt på denne intention og på, at den er realiseret, end på de i virkeligheden få tilfælde, hvor tonen fra ældre forlæg og fra forgangne tiders sprogbrug kan slå igennem.

At forfatterens engagement er på den tyske side, kan man ikke laste dem for. Hellere bør man notere, at den flensborgske danskhed er skildret loyalt og med sans for det særegne i, at danskhed og tysk sprog i Flensborg i de sidste mere end 150 år har kunnet gå godt i spænd og har givet byen et særpræg. I det hele er mødet og spændingen mellem dansk og tysk i Flensborg forstået og beskrevet som noget selvfølgelig. Det er set som et karakteristisk træk og ikke som en fejl, at danskheden har sin centrale plads i byens historie.

Også det vanskelige afsnit om nazismen er vellykket. Man forstår det ubehag, hvormed forfatterne har måtte gøre op med dette indslag i deres bys og deres folks historie. Bag den ironiske form, der undertiden er anvendt, mærker man en bitter kritik af perioden og dens flensborgske koryfæer. Denne kritiske tone bør i høj grad skrives på de unge flensborgske historikers kreditside.

Efter den egentlige historiske fremstilling følger tre supplerende, særskilte afsnit, hvoraf navnlig Karl Weigands bidrag. »Flensburg als zentraler Ort«, påkalder sig interesse. Professor Weigand har behandlet Flensborgs økonomiske udstråling til sit opland i fortid og nutid, og et af hans vigtige resultater er, at talen om, at byen i 1920 blev afskåret fra

sit naturlige opland, ikke har noget på sig.

De to andre supplementer er dr. H. P. Johannsens gennemgang af de kommunale kulturinstitutioner og Ellen Redlefsens behandling af kunsten i Flensborg. Desuden findes i et tillæg tabeller over valg- og mandattal fra Flensborg samt over arbejdsløsheden i byen i kriseårene fra 1929 til 1936.

For at lette brugen af værket som hånd- og opslagsbog er der ved siden af de gode registre udarbejdet en oversigt over hovedtemaerne i bogen, så man let kan finde sig til rette i den kronologiske fremstilling. Når hertil lægges det gode og fint gengivne billedmateriale, må man sige, at der her er fremlagt en flensborgsk byhistorie, som man også på dansk side må hilse velkommen. At der inden for det første år efter udgivelsen har måttet udsendes en 2. udgave (med enkelte ændringer og tilføjelser) tyder på, at bogen er blevet vurderet efter fortjeneste.

H. P. Clausen

Aage Jørgensen: Brød og vand i svundne tider (Nyt Nordisk Forlag, 1966). 178 s.

Tegneren Aage Jørgensen, der i en menneskealder har arbejdet med illustrationer til kulturhistorisk litteratur, giver i denne bog en skildring af det uundværligste i tilværelsen, det daglige brød og forsyningen med rent vand, med hovedvægten lagt på landbøkulturen og de senere århundreder. Tekst og tegninger er velafstemte, og bogen danner en god introduktion til det omfattende emne, der også tager brødmaskinens udvikling, goderådjernene og meget andet op til behandling, så bogen giver mere, end titlen antyder. Bl. a. indeholder den også

en serie billeder af vandingstrug af sten, vist det største samlede materiale om dette emne, der hidtil er offentliggjort. Den præcise stedfæstelse og en litteraturliste forøger værdien.

Desværre er der kun få, som dyrker tingenes historie enten ved at søge at give en sammenhængende udviklingslinje eller en skildring af en bestemt tids samlede redskabsforråd, skønt disse sager udgør en lige så god kilde som den skriftlige overlevering. Desto mere taknemmelig bør man være mod dem, der ikke glemmer denne gruppe af kilder.

Helge Sjøgaard

J. C. Jacobsen: Danske domme i trolddomssager i øverste instans. Indledning og Kommentar. (Gad, 1966). 309 s.

Med denne bog er leveret et særdeles grundigt bidrag til hekseprocessernes historie i Danmark. Advokat J. C. Jacobsen har samlet de domme i trolddomssager, der er afsagt ved de danske øverste instanser, dvs. herredags- og højesteretsdomme. Den først fremdragne dom er en herredagsdom fra 1540, og samlingen slutter med behandlingen ved højesteret i 1697 af den kendte besættelsessag fra Thisted.

De enkelte sager er kort refereret, og der er givet henvisninger til den litteratur, som findes om dem. Desuden kommenterer forfatteren sagernes juridiske aspekt, og han tager stilling til andre forfatters behandling af dem. Tilsyneladende er det J. C. Jacobsens hensigt i et følgende bind på tilsvarende måde at meddele landstingsdommene i trolddomssagerne.

For så vidt er det en skam, at forfatteren i første omgang har holdt sig til afgørelserne ved øverste instans. Behandlingen af trolddomssagerne ved de lavere instanser er nok så oply-

sende både med hensyn til den almindelige heksetro og med hensyn til de metoder, man anvendte ved retsforfølgelsen i sager om trolddom. Et enkelt eksempel med udgangspunkt i J. C. Jacobsens egne oplysninger kan vise dette.

Han bemærker flere steder, at den såkaldte »vandprøve«, der kendes ude i Europa og fra dansk middelalder, ikke har fundet anvendelse i bevisførelsen i trolddomssager i perioden før 1617 og i tiden 1617-83. Vandprøven gik ud på, at den mistænkte kastedes i vandet. Flød han eller hun oven på eller svømmede, toges det som udtryk for den pågældendes skyld. Uskylden bevistes ved, at den mistænkte gik til bunds.

J. C. Jacobsen har antagelig ret i, at hans materiale i de nævnte perioder ikke giver anledning til at fastslå vandprøvens anvendelse i danske sager. Men han er givetvis for kortfattet i sine oplysninger om det tilfælde i perioden efter Danske Lov, da vandprøven faktisk omtales. Det sker i 1686 i forbindelse med frikendelse ved højesteret af en kvinde, efter at hun på Rugård hos Jørgen Arenfeldt havde været underkastet vandprøven, hvorefter hun havde tilstået.

Forfatteren bemærker hertil blot, at dette og andre irregulære skridt fra Jørgen Arenfeldts side klart var uden hjemmel i de gældende regler. I betragtning af de tidligere nævnte understregninger af, at prøven ikke kendes i det tidligere danske materiale, er det for let at komme uden om det faktiske vidnesbyrd om vandprøve i 1686 med en bemærkning om, at den lå uden for reglerne. Det interessante er dog, at den foretoges. Praksis er her nok så væsentlig som reglerne.

Og følger man J. C. Jacobsens egne henvisninger, vil man se, at der ikke